

Inhoudsopgave

Bijlage 4B.1	Stagerapportage symposium fyto-V.....	737
Bijlage 4B.2	Persbericht symposium	757
Bijlage 4B.3	Poster en uitnodiging symposium	759
Bijlage 4B.4	Programmaboekje symposium	761
Bijlage 4B.5	Voordrachten op het symposium	779
Bijlage 4B.6	Deelnemerslijst	887

RIKILT - Instituut voor Voedselveiligheid

Wageningen Universiteit en Researchcentrum

Bornsesteeg 45, 6708 PD Wageningen

Postbus 230, 6700 AE Wageningen

Tel: 0317-480256

Fax: 0317-417717

Internet: www.rikilt.wur.nl

Stagerapportage Symposium Fyto-V 17 januari 2008

Adviesmogelijkheden ?

Fyto
Diergezondheid in de
toekomst

Jolijn van Aelbeek
Suzan Beekmans
Nienke Everts

Stagerapportage
Symposium Fyto-V
17 januari 2008

Fyto, diergezondheid in de toekomst

Adviesmogelijkheden?

's-Hertogenbosch
Januari 2008

Jolijn van Alebeek
Susan Beekmans
Nienke Everts

Voorwoord

In het kader van de opleiding Dier- en veehouderij aan HAS Den Bosch hebben wij als afstudeeropdracht voor Fyto-V een symposium georganiseerd. Wij hebben deze opdracht toegewezen gekregen vanwege onze gezamenlijke interesse in diergezondheid. Het symposium ging over toepassingen van fytotherapie in de veehouderij.

In het voorliggende adviesrapport wordt beschreven welke activiteiten wij hebben ondernomen om een succesvol symposium te organiseren. Verder wordt een beschrijving van het symposium gegeven en tot slot wordt een kansrijk advies gegeven met betrekking tot het vervolg van het Fyto-V project. Naast dit advies rapport zijn producten beschikbaar op cd-rom bij de opdrachtgever. Lijst van producten die beschikbaar zijn op cd-rom, zie bijlage 1.

Graag richten wij een woord van dank aan Maria Groot en Tedje van Asseldonk voor de begeleiding tijdens het uitvoeren van de opdracht: een perfect duo. Daarnaast bedanken wij de dagvoorzitter en alle sprekers voor de goede voorbereidingen en hun bijdrage aan het symposium. Tot slot bedanken wij Huub van Osch en Marc Maas voor hun begeleiding vanuit school tijdens dit project.

's-Hertogenbosch, februari 2008

Jolijn van Alebeek
Susan Beekmans
Nienke Everts

Inhoudsopgave

Voorwoord	
Samenvatting	5
1. Naar het symposium toe	6
1.1 Scoop	6
1.1.1 Missie	6
1.1.2 Visie	6
1.2 Uitnodiging en persbericht	6
1.3 Gesprekken	6
1.4 Dagindeling	7
1.5 Programmaboekje	7
2. Symposium	8
2.1 Ontvangst	8
2.2 Duo presentaties	8
2.3 Lunch	10
2.4 Workshops	10
2.4.1 Workshop melkvee	10
2.4.2 Workshop varkens	11
2.4.3 Workshop pluimvee	11
2.4.4 Workshop beleid	12
2.5 Pauze	13
2.6 Discussie	13
2.7 Borrel	13
3. Advies	14
Literatuurlijst	15
Bijlage 1: Producten	
Bijlage 2: Tips en tops	

Samenvatting

In de periode van 29 augustus 2007 t/m 17 januari 2008 is er gewerkt aan het organiseren van het symposium *Fyto, diergezondheid in de toekomst*. Het symposium is gehouden op 17 januari 2008 in het paviljoen van HAS Den Bosch.

Om duidelijk te krijgen wat het doel van het symposium was, is een scoop opgesteld. Deze scoop bestaat uit een missie en visie. De missie en visie stonden centraal bij de organisatie van het symposium.

De missie was: het beschikbaar maken van kennis en middelen over fytopreparaten ten behoeve van belanghebbenden in de veehouderij sector.

De visie was: gezondheidsbevordering, dieren gezond houden bij stress met natuurproducten, systeembenadering, uitbreiden van fyto, duurzaamheid, verbreding en verbinding, internationaal maken van fyto, fyto doortrekken naar gangbare veehouderij en professionalisering van fyto.

Tijdens de voorbereiding zijn er gesprekken gevoerd met de opdrachtgevers en andere betrokken personen. Langzamerhand werd er besloten wat er op het symposium aan bod moest komen. De uitnodiging werd begin november verstuurd naar ruim 200 personen. Posters werden verspreid als vooraankondiging en er werd een persbericht geschreven voor diverse vak- en dagbladen. Een week voor het symposium werd een programmaboekje gedrukt.

Een zorgvuldige benadering van de dagvoorzitter, sprekers, conciërges, catering, studenten en mensen van de technische dienst leverde een uitermate goede medewerking van al deze personen op. Dit heeft ervoor gezorgd dat de dag optimaal verlopen is.

Uiteindelijk werd het symposium bezocht door ongeveer 140 personen uit diverse takken van het bedrijfsleven. Wetenschappers, dierenartsen, beleidsmakers, kruidentelers, additievenleveranciers, veevoederfabrikanten, veehouders en studenten waren aanwezig. In de ochtend werden er drie lezingen gehouden: Kruiden voor veehouders wetenschappelijk bekeken, fyto: werkingsmechanismen in plant en dier en wet- en regelgeving kruidenmiddelen. Deze lezingen werden in de vorm van duo presentaties gegeven. Voor deze vorm van presenteren is gekozen om de lezingen interactief en levendig te houden. Inhoud en vorm van de lezingen sloot goed op elkaar aan. 's Middags werden er vier workshops gegeven. In deze workshops werden de resultaten van de melkvee-, varkens- en pluimvee-proeven gepresenteerd en er werd een alternatief registratiesysteem met betrekking tot beleid besproken.

Fytotherapeutica om de diergezondheid te bevorderen en antibioticagebruik terug te dringen zijn veelbelovend. Er zijn enkele positieve resultaten uit de proeven gekomen, waarbij de diergezondheid bevorderd werd.

Het is van belang dat er meer onderzoek gedaan wordt, om meer informatie over de kruidenpreparaten beschikbaar te krijgen. Deze onderzoeken kosten geld, maar dit is in het belang van de veehouderij en dus de bevolking van Nederland. Door kruiden te gebruiken wordt de kans op resistentie van bacteriën verminderd. De financiële steun van het ministerie is hierbij van groot belang.

Het is heel erg belangrijk om de ervaringen en de resultaten van de onderzoeken bekend te maken bij verschillende doelgroepen. Deze doelgroepen zijn: veehouders, dierenartsen en opleidingsinstituten. De manieren om dit onder de aandacht te brengen zijn door middel van adverteren, persoonlijk contact met veehouders en scholengemeenschappen, de *Fyto-V* website, het gebruik van kennisnetwerk Bioconnect en het organiseren van symposia. Een sterke aanbeveling is om de coördinatie van een vervolg *Fyto-V*- project bij het RIKILT te laten liggen: zij staan borg voor een solide en zakelijke leiding.

Naar het symposium toe

1

29 augustus 2007 is er begonnen met de organisatie van het symposium: Fyto, diergezondheid in de toekomst. Dit symposium vond plaats op 17 januari 2008. In de aanloop naar deze datum zijn er diverse activiteiten uitgevoerd om het symposium tot het gewenste niveau te brengen. In dit hoofdstuk wordt de aanpak naar het symposium toe beschreven.

1.1 Scoop

Om duidelijk te krijgen wat er met het symposium bereikt moest worden, is een scoop opgesteld. Deze scoop bestaat uit een missie en visie. De missie en visie stonden centraal bij de organisatie van het symposium.

1.1.1 Missie

De missie is: het beschikbaar maken van kennis en middelen over fytopreparaten ten behoeve van belanghebbenden in de veehouderijsector.

1.1.2 Visie

De visie die centraal stond bij de organisatie kenmerkt zich door de volgende opsomming:

- Gezondheidsbevordering;
- Dieren gezond houden bij stress met natuurproducten;
- Systeembenadering;
- Uitbreiden van fyto;
- Duurzaamheid, verbreding en verbinding;
- Internationaal maken van fyto;
- Fyto doortrekken naar gangbare veehouderij;
- Professionalisering van fyto.

1.2 Uitnodiging en persbericht

Als eerste is de titel voor het symposium vastgesteld: Fyto, diergezondheid in de toekomst. Vervolgens is besloten wat er tijdens het symposium aan bod moet komen. Dit is gebeurd aan de hand van diverse gesprekken die gevoerd zijn en het literatuuronderzoek (zie literatuurlijst). Begin november zijn de uitnodigingen gedrukt en zijn er ruim 200 verstuurd. In dezelfde periode is een persbericht opgesteld. Dit persbericht is naar 20 vak- en dagbladen verstuurd. Na diverse malen nabellen en mailen werd er in de Molenaar en Landleven aandacht gegeven aan het symposium. Verder is op biokennis.nl en in Ekoland een bericht over het symposium geplaatst. De Molenaar, de Nieuwe Oogst en Agrio hebben het symposium bezocht.

1.3 Gesprekken

Gedurende de periode naar het symposium toe zijn er diverse gesprekken gevoerd met betrokken partijen binnen het Fyto-V project. Dit is gedaan om zoveel mogelijk informatie van zoveel mogelijk verschillende mensen te verkrijgen. Daarnaast waren de gesprekken belangrijk om duidelijk te krijgen wat er op het symposium aan bod moet komen en welke sprekers daarvoor in aanmerking komen. Na diverse gesprekken met Maria Groot en Tedje van Asseldonk werd duidelijk wie er als sprekers uitgenodigd moesten worden en wat de inhoud van de presentaties werd. Er zijn gesprekken gevoerd met alle sprekers individueel en later met de duo's voor de lezingen en trio's voor de workshops.

1.4 Dagindeling

Er is gekozen voor duo presentaties voor de lezingen en trio presentaties voor de workshops. De reden hiervoor is dat op deze manier een interactieve en levendige presentatie gegeven wordt.

De workshops zijn ingedeeld in verschillende diergroepen: melkvee, varkens, pluimvee en een aparte workshop voor beleid. De trio's voor de workshops bestonden uit een voorzitter, een spreker die de resultaten van de Fyto-V proeven presenteerde en een spreker die resultaten van een andere proef met kruiden bij de betreffende diergroep presenteerde.

Om de interactieve en strakke uitstraling van het symposium te versterken is er voor gekozen om de ruimte aan te kleden met posters van zeven verschillende kruiden:

- Anijs;
- Kamille;
- Knoflook;
- Oregano;
- Tijm;
- Rozemarijn;
- Venkel.

Verder zijn de kruiden zelf neergezet en is een powerpoint presentatie van de betrokken partijen bij het Fyto-V project gepresenteerd. Op de posters over de verschillende kruiden werd een stukje informatie over de geschiedenis, de werking en de toepassing in de veehouderij van het kruid gepresenteerd. Daarnaast werden er een aantal afbeeldingen op de posters afgebeeld, waaronder een gerecht met het betreffende kruid. Op de sheets van de betrokken partijen werd informatie over de organisatie en de rol in Fyto-V weergegeven. De informatie over de geschiedenis, de werking en het gebruik in de veehouderij op de posters en de presentatie van de betrokken partijen dragen bij aan de informatieverstrekking over fytotherapie en Fyto-V. De gerechten die op de posters afgebeeld werden en de kruiden, dragen bij aan de beleving en herkenning van de bezoekers met betrekking tot kruidengebruik.

De posters over de kruiden zijn gemaakt in de kleuren groen en paars en hadden allemaal dezelfde stijl. Op deze manier werd een strakke uitstraling verkregen. De presentatie van de betrokken partijen werd op een groot plasmасherm gepresenteerd, waardoor het een hightech uitstraling kreeg. Deze uitstraling heeft bijgedragen aan het verminderen van het vooroordeel dat fyto een geitenwollensokken-imago heeft.

Om te bekijken of het symposium geslaagd was en wat de bezoekers van het symposium vonden, is de deelnemers gevraagd een tip en top in te vullen. Deze tips en tops zijn verwerkt in dit adviesrapport. De gerubriceerde tips en tops zijn te vinden in bijlage 2.

Tot slot is een pakje pepermunt: Fytomint, ontwikkeld om aan het einde van de dag uit te delen. Hierop staat informatie over de werking van pepermunt.

1.5 Programmaboekje

Om de bezoekers te informeren over het symposium en over fyto, is een programmaboekje ontwikkeld. In dit programmaboekje werd als eerste het programma van de dag weergegeven met een korte abstract van de verschillende lezingen en workshops.

Daarnaast was er informatie in te vinden over:

- De Nationale Agenda Diergezondheid;
- Antibiotica, resistentie en Fyto-V;
- Fyto-V in 2006/2007 en daarna;
- Darmgezondheid.

De teksten zijn geschreven door Tedje van Asseldonk en Huub van Osch.

Symposium

2

In dit hoofdstuk wordt het symposium Fyto, diergezondheid in de toekomst behandeld.

2.1 Ontvangst

De deelnemers van het symposium hebben tijdens de ontvangst kunnen netwerken met mensen uit verschillende sectoren. Zo waren er veehouders, dierenartsen, veevoederfabrikanten, kruidentelers, additievenleveranciers, beleidsmakers en wetenschappers. Daarnaast maakten de deelnemers kennis met verschillende kruiden: knoflook, tijm, oregano, rozemarijn, venkel, kamille en anijs. De mensen troffen op posters informatie over de kruiden aan. Op een groot plasmascherm werd gedurende de hele dag op een professionele manier informatie verstrekt over de betrokken partijen. Deze partijen hadden ieder een dia met informatie over het bedrijf en de rol in het Fyto-V project. Tot slot was er de mogelijkheid om literatuur aan een literatuurtafel te bekijken die beschikbaar is over fytotherapie.

2.2 Duo presentaties

De directeur van de HAS Den Bosch, Jeroen Naaijens, opende het symposium. Dagvoorzitter professor dr. Frans van Knapen (faculteit Diergeneeskunde, Utrecht) heeft de verschillende lezingen aan elkaar gepreut. Het ochtendprogramma bestond uit drie duo presentaties. De reacties van het publiek op de duopresentaties waren uiterst positief.

Het eerste duo bestond uit Tedje van Asseldonk (IEZ) en Hans Donkers (KIKIS). Titel van de lezing: **Kruiden voor de veehouders, wetenschappelijk bekeken.**

Op KIKIS, de biologische varkenshouderij van Hans Donkers, worden al jaren kruiden gebruikt. Na een cursus hierover door de NVF zette de studiekering biologische varkenshouders zelf een praktijkproef op. Kruiden in de voeding leken een positief effect te hebben. Er kwam ook een reactie vanuit de voedersector, daar bleken al enkele preparaten bekend. Opvallend was dat er in Nederland heel weinig kennis over fyto was bij universiteiten en hogescholen terwijl de sector toch behoefte had aan meer inzicht in de (on)mogelijkheden van deze producten. Daarom werd via Bioconnect een project (Fyto-V) geïnitieerd om dit probleem langs verschillende invalshoeken aan te pakken.

De Fyto-V groep kreeg 1 jaar om de onderzoeken uit te voeren met een beperkt budget. In de uitgevoerde literatuurstudie zijn beschrijvingen opgenomen van meer dan 100 bestaande fytopreparaten en van meer dan 220 klinische studies die zijn opgespoord. Bij deze studies is vaak niet bekend wat de samenstelling van de gebruikte preparaten is, ze zijn vaak niet gepubliceerd in wetenschappelijke tijdschriften en de onderbouwing bestaat vaak uit humaan gebruik of gebruik uit traditie.

Fyto-V heeft in korte tijd veel informatie bijeengebracht op de website www.fyto-v.nl. Op deze website staan de resultaten van het Fyto-V project.

De reacties, vanuit het publiek, op de website zijn zeer positief. Er is veel informatie over fyto, maar deze informatie is vaak moeilijk te vinden. Op de Fyto-V site wordt deze informatie overzichtelijk bijeengebracht. De zoekmogelijkheden op de Fyto-V site worden binnenkort uitgebreid, waardoor de informatie nog beter toegankelijk wordt.

Het tweede duo werd gevormd door Bart Halkes (PhyotGeniX) en Johanna Fink-Gremmels (faculteit Diergeneeskunde). Titel van de lezing: **Fyto: Werkingsmechanismen in plant en dier.**

Fytoproducten zijn per definitie van complexe samenstelling: de plantaardige grondstoffen bevatten vele honderden inhoudsstoffen die de plant zelf onder meer gebruikt om zich te verdedigen tegen vraat. Afhankelijk van de groeiomstandigheden zal het inhoudsstoffenpatroon van de plant ook anders zijn. Dit is afhankelijk van de teelt- en oogstcondities en de manier waarop plantenstoffen worden verwerkt. Daarom is *Thymus vulgaris* (Echte tijm) in de berm, niet hetzelfde als *Thymus vulgaris* in een weiland waar bemest wordt en niet hetzelfde als *Thymus vulgaris* in de achtertuin. De werkzaamheid van kruiden is afhankelijk van de inhoudsstoffen en dit verschilt per plant. Net zoals de ene koe de andere niet is.

Dit kan grote consequenties hebben voor de gezondheidseffecten in het dier.

Om fytotherapeutica met succes te gebruiken is het belangrijk dat er:

- Bewijs van kwaliteit en veiligheid is (zoals door standaardisatie);
- Bewijs van werkzaamheid is (evidence based medicine);
- Bewijs is van afwezigheid van nadelige effecten voor het dier;
- Bewijs is van afwezigheid van kwaliteitsmindering van dierlijke producten.

De reacties uit het publiek waren zeer enthousiast en er kwam een discussie op gang. Standaardisering bij het kweken van planten ten behoeve van fyto is zeer belangrijk. Dit gebeurt al bij gerenommeerde telers. De bezoekers hebben geleerd dat het uitmaakt waar een plant groeit en dat er over het werkingsmechanisme van complexen van plantenstoffen in dieren nog te weinig bekend is. Daarnaast is duidelijk geworden dat het belangrijk is dat er meer onderzoek gedaan wordt. Fyto is veelbelovend, maar dat moet wetenschappelijk hard gemaakt worden.

Het derde duo bestond uit Maria Groot (RIKILT) en Clemens Oude-Groeniger (Biologica). Titel van de lezing: **Wet- en regelgeving kruidenmiddelen.**

De wettelijke regelingen voor het gebruik van kruiden bij landbouwhuisdieren werden in deze presentatie besproken. Er werd ingegaan op de verschillende toepassingen (aanvullend voeder, voeradditief en diergeneesmiddel), verschil tussen gangbaar en biologisch en de bijbehorende regelgeving.

Om een kruidenmiddel als diergeneesmiddel te gebruiken moet het geregistreerd worden. Dit kost erg veel geld en tijd. De meeste kruidenfabrikanten hebben daar geen geld en/of tijd voor. Om een kruidenmiddel als additief te gebruiken moet er voor 2010 een dossier ingeleverd worden. In dat dossier moet duidelijk zijn wat de samenstelling en werkzaamheid van het product is, met een onderbouwing. Voor kruiden als aanvullend voeder is er geen aparte regelgeving naast de regelgeving voor voeders. Er wordt vaak van alles geclaimd zonder dat duidelijk is of er onderzoek naar gedaan is. Hierdoor komen er 'curalles' middelen. Deze middelen zouden helpen tegen alles, zoals betere groei, betere vruchtbaarheid, betere productie, voor alle infecties en voor een betere afweer. Hierbij wordt niet aangegeven waaruit deze producten bestaan en dit is natuurlijk niet bevorderlijk voor de transparantie.

De reacties uit het publiek waren wederom zeer enthousiast. Maria Groot en Clemens Oude-Groeniger hebben de wet- en regelgeving rondom kruidenmiddelen op een boeiende manier weten over te brengen, door middel van een rollenspel met vragen uit de praktijk en antwoorden.

Een reactie uit het publiek was dat het beleid en de wet- en regelgeving in Nederland er nog niet op toegespitst is om kruidenmiddelen in de markt te brengen. Wanneer een kruidenfabrikant een preparaat op de markt brengt met onderzoeken en zonder registratie, kan een andere fabrikant het middel zonder enige moeite overnemen. De meeste kruidenfabrikanten hebben niet genoeg geld om het product te laten registreren, waardoor er vervolgens niets met het kruidenpreparaat gebeurt. Gelukkig wordt er vanuit het Ministerie

van LNV aan gewerkt om de registratie van kruidenpreparaten gemakkelijker te laten verlopen.

2.3 Lunch

Tijdens de lunch hadden de bezoekers voldoende tijd om te netwerken en na te praten over de ochtend. Daarnaast waren de posters, kruiden, presentaties van de betrokken partijen en de literatuurtafel nog aanwezig om te bekijken.

2.4 Workshops

Na de lunch werden er workshops gehouden. Er waren vier workshops: melkvee, varkens, pluimvee en beleid.

2.4.1 Workshop melkvee

Bij de workshop melkvee was Jan Sol voorzitter. Gidi Smolders (ASG) en Hanneke Hansma (FIS) presenteerden resultaten van onderzoeken.

Gidi Smolders presenteerde de resultaten van een onderzoek naar het effect van drie middelen op subklinische mastitis bij melkkoeien. De middelen die in dit onderzoek zijn getest zijn Oleon (gezoniseerde olijfolie), Masfrigao (een Chinees kruidenmengsel) en een fysiologische zoutoplossing die als placebo werd gebruikt.

De placebo kwam als beste middel naar voren. Het middel Masfrigao werkte beter dan Oleon. Bacteriologische genezing per kiem heeft belovende resultaten getoond, vooral voor Masfrigao. Het effect op het celgetal was onvoldoende bij de drie middelen.

Er kwamen verschillende vragen vanuit de deelnemers. Er werd gevraagd waarom gekozen is voor Masfrigao en Oleon en waarom de middelen lokaal in het uier werden toegediend.

Oleon kan misschien beter oraal worden toegediend, omdat de dieren soms heftig reageerden. Beide middelen hebben in vooronderzoek goede resultaten gegeven voor klinische mastitis en het celgetal. Masfrigao werden vrij veel gebruikt in China. Oleon werd in Italië veel gebruikt.

Hanneke Hansma presenteerde de voorlopige resultaten van het Fyto-V onderzoek naar effecten van kruiden op uiergezondheid bij melkvee. In dit onderzoek zijn op drie rundveebedrijven, overeenkomstig de adviezen van de fabrikanten, oraal kruiden toegediend om de weerstand van de koeien te verhogen. Op één bedrijf is een preparaat met selenium toegepast. Er was een vergelijkbare niet behandelde controlegroep. Een bacteriologisch onderzoek werd uitgevoerd bij koeien met een hoog celgetal. Waarschijnlijk speelde op dit bedrijf een omgevingsbacterie.

Op twee andere bedrijven zijn een commercieel verkrijgbaar kruidenmengsel en een kruidenextract toegepast. Bij deze twee bedrijven was ook een groep controledieren aanwezig. Op dit moment zijn nog geen grote verschillen waargenomen tussen de kruidenpreparaten.

Deze presentatie zorgde voor vragen. De bezoekers wilden graag weten welke commercieel verkrijgbare kruidenmengsels werden gebruikt bij de andere twee bedrijven. Dit wordt vanaf april op de Fyto-V website bekend gemaakt. De verwachting is dat de celgetallen op hetzelfde niveau blijven of zullen dalen. Producenten claimen dat hun producten een hoog celgetal bij de koe laten dalen. Dit onderzoek is als een pilotstudie te beschouwen, die mogelijk te kleinschalig is voor een significant effect.

Samenvatting workshop:

- Masfrigao lijkt perspectief te bieden (op BO);
- Oleon niet onschadelijk maar afhankelijk van bedrijf en land;
- Resultaten orale therapie vereisen/vragen nadere analyse;
- Systeemaanpassingen via optimalisatie.

2.4.2 Workshop varkens

De workshop varkens werd geleid door Jan-Paul Wagenaar (LBI), Marinus van Krimpen (ASG) en Johanna Fink-Gremmels (Faculteit Diergeneeskunde) presenteerden resultaten van onderzoeken bij varkens.

Marinus van Krimpen vertelde over de resultaten van een onderzoek naar een preventief effect op een wormbesmetting. Bij dit onderzoek zijn diverse kruiden getest bij een milde besmetting van *Ascaris suum* bij vleesvarkens. Er zijn drie proeven gedaan. Bij de eerste proef waren de resultaten positief. Bij de tweede proef was geen duidelijk effect van het kruidenmengsel.

Bij de derde proef werd als proef op de som de eerste proef weer uitgevoerd. Dit keer gaf de proef geen gunstige resultaten.

De kruidenmengsels zijn bij dit onderzoek curatief gebruikt. In de toekomst is het verstandig om de kruidenmengsels preventief toe te passen. Hiervoor moet eerst door middel van proef twee worden gekeken welk kruidenmengsel effectief is tegen wormen. Vervolgens kan er een proef worden opgezet voor het preventief toepassen van kruidenmengsels.

Johanna Fink-Gremmels presenteerde resultaten van het Fyto-V onderzoek naar een betere opbrengst in samenhang met een betere gezondheid. Zij verving Gerdien Kleijer die wegens privé omstandigheden, helaas niet aanwezig kon zijn. Bij dit onderzoek zijn drie middelen getest. Van de eerste twee zijn resultaten van onderzoek bij gespeende biggen en bij 10 weken en aan de slachtlijn. Van het derde middel waren nog geen slachtgegevens beschikbaar. De middelen waar onderzoek naar gedaan werd voldeden aan enkele criteria, zoals een goede kwaliteit (gestandaardiseerd op inhoudsstof), reeds eerder onderzocht, al langere tijd op de markt, etc. De resultaten waren bij de gebruikte aantallen niet significant, maar neigden wel in de richting van bevestiging van de claims.

Er moet meer onderzoek worden gedaan naar de toepassing van kruiden in de biologische veehouderij. Tot op heden is dit soort onderzoek voornamelijk gericht op de reguliere veehouderij. Medicijngebruik moet sterk verminderd worden in de reguliere veehouderij, maar de reguliere sector staat veel minder open voor fytotherapie dan de biologische veehouderij. Wanneer het economisch aantrekkelijk is en de wet- en regelgeving minder complex wordt rondom het gebruik van kruiden, dan wordt de doelgroep van de reguliere sector groter.

Samenvatting workshop:

- Kennis dosis/respons;
- Markers voor biologische activiteit;
 - 'Inwerktijd' preparaten;
- Rationale middelen testen (protocol);
- Aanbrengen van structuur beoordeling.

2.4.3 Workshop pluimvee

De workshop pluimvee werd geleid door Monique Bestman (LBI). Ineke Puls en Sander Lourens (ASG) waren de sprekers.

Ineke Puls vertelde over het aanbod aan kruidenmiddelen bij coccidiose in de pluimveesector en de geclaimde werkzaamheid ervan. Deze middelen zijn onderzocht bij gangbare slachtkuikens, terwijl het bij Fyto-V gaat om biologische legkippen met vrije uitloop. Een aantal kruiden die belangrijk zijn bij pluimveeziekten werden toegelicht met hun principes van werkzaamheid voor zover onderzocht:

- Oregano (*Origanum vulgare*);
- Kaneel (*Cinnamomum verum*);
- Zomeralsem (*Artemisia annua*);
- Extracten van Chinese paddenstoelen.

Sander Lourens presenteerde de resultaten van het Fyto-V onderzoek naar coccidiose bij biologische legghenkuikens. Hierbij werden vijf alternatieve middelen en een regulier middel (monensin) getest, die door het voer werden gemengd, op hun effect op een coccidiosebesmetting bij legghenkuikens. De resultaten van dit onderzoek waren gedeeltelijk beschikbaar, 6 dagen na besmetting. De tweede meting, 18 dagen na besmetting, was nog niet verricht. Voorlopig kan worden gesteld dat alle middelen een effect hebben, maar geen van de middelen afdoende werkt. Deelnemers merkten op dat de middelen ook niet afdoende hoeven te werken, want een milde besmetting geeft de dieren juist meer weerstand. Daarnaast is het belangrijk om ook te kijken naar het effect van kruidenmiddelen op gezonde dieren.

Samenvatting workshop:

- Er worden veel middelen aangeboden, maar het is moeilijk in te schatten wat je er aan hebt.
- 5 kruiden middelen en 1 regulier middel zijn getest op hun effect op coccidiosebesmetting bij legghenkuikens. Daaruit blijkt: alle middelen hebben hun effect maar geen enkele werkt afdoende, ook het reguliere niet;
- Het hoeft ook niet afdoende te werken, een lage besmetting geeft de dieren juist weerstand;
- Kijk ook naar het effect van kruidenmiddelen op gezonde dieren.

2.4.4 Workshop beleid

Jan Lambers (LNV) was voorzitter bij de workshop beleid. De sprekers waren Maria Groot (RIKILT) en Eric Baars (LBI).

Eric Baars vertelde over de toepassing van fyto in de biologische veehouderij, de biologische visie en over het verschil tussen fyto en niet-fyto. Fytotherapie is voor zowel voor de reguliere veehouderij als voor de biologische veehouderij toepasbaar. De reguliere veehouderij kan fyto inzetten als gezondheidsbevorderaar. De biologische veehouderij kan fyto gebruiken naast homeopathie, beide sluiten aan op de biologische visie. Er zijn drie stijlen van biologische landbouw: geen chemie benadering, agro-ecologische benadering en integriteitbenadering. Fyto is voor alle drie de stijlen toepasbaar.

Maria Groot presenteerde over wet- en regelgeving en deed een aanbeveling voor alternatieve registratie van kruidenmiddelen. Voor het gebruik van kruiden als geneesmiddel zal er een registratie moeten komen, een soort IKB voor kruiden. Vanuit het publiek werd gesteld dat het erg moeilijk is om de werkzame stof aan te duiden van een bepaalde plant. Hoe zal de registratie dan moeten zijn? Een minimum grens vaststellen van een markerstof voor een middel zodat het zeker werkt en een maximum grens vaststellen zodat een dier er niet ziek van kan worden. Er moet een registratie komen voor kruiden op basis van plantmonografieën met een standaardisatie op basis van gehalten. Transparantie is heel belangrijk (handhaving) en onderzoek moet worden gericht op een complementaire benadering. Daarnaast is het belangrijk dit probleem in Brussel aan te kaarten door een position paper te schrijven.

Samenvatting workshop:

- Hoe verder in Brussel!
- Transparantie heel belangrijk (handhaving);
- Onderzoek richten op complementaire benadering;
- Registratie op basis van plantmonografieën (inclusief formulering);
- Standaardisatie op basis van gehalten;
- De werkzaamheid van stoffen moet wel/niet worden aangetoond;
- Ontsluiten en verspreiden van kennis leidt tot marktwerking;
- Open declaratie is wel/niet de doodsteek voor innovatie.

2.5 Pauze

Na de workshops was het tijd voor een korte pauze. De bezoekers werden verzocht om hun tips en tops in te leveren. Deze tips en tops werden opgehangen op grote borden.

De voorzitters van de diverse workshops gaven na de pauze een korte samenvatting van wat er in hun workshop werd gepresenteerd. Zo werden de bezoekers op de hoogte gesteld van wat er besproken was in alle workshops.

2.6 Discussie

De discussie werd gehouden in de vorm van een politiek café. Tijdens de workshops was het gedeelte waar de bezoekers zaten, in tweeën opgedeeld. Aan de ene kant konden mensen plaatsnemen die het met de stelling eens waren en aan de andere kant konden de bezoekers zitten die het niet eens waren met de stelling.

Er waren twee stellingen bedacht:

- Stelling 1: Alle botanische additieven moeten beschikbaar zijn voor de biologische veehouderij.

De reacties op deze stelling waren gemengd. De meeste bezoekers waren het met de stelling eens, maar ook de oneens kant was redelijk bezet. De stelling werd op diverse manieren geïnterpreteerd. Zo was de oneens kant het niet eens met het woord: alle.

- Stelling 2: Onderzoek naar alternatieve middelen is noodzakelijk voor de toekomst in een duurzame veehouderij.

Het merendeel was het eens met deze stelling. Slechts vijf personen waren het niet eens met de stelling. Een aantal woorden, zoals onderzoek en duurzaam, konden een andere betekenis geven aan de stelling, dit zorgde voor een verschillende interpretatie. De discussie kwam moeizaam op gang.

2.7 Borrel

De borrel was erg druk bezocht. Veel bezoekers bleven nog even iets drinken. Bij vertrek werd aan de bezoekers het pakje Fytomint overhandigd. Naar aanleiding van de reacties van de bezoekers kan geconcludeerd worden dat het een zeer geslaagd symposium was.

De afgelopen weken is naast het organiseren van het symposium een literatuurstudie over fytotherapie gedaan. Het advies is geschreven aan de hand van inzichten in fytotherapie en op het Fyto-V project, alsmede door de tips die uit het symposium naar voren zijn gekomen.

3.1 Gebruik fytopreparaten

Fytotherapeutica om de diergezondheid te bevorderen en antibioticagebruik terug te dringen zijn veelbelovend. Er zijn enkele positieve resultaten uit de proeven gekomen, waarbij de diergezondheid bevorderd werd. Daarnaast is het erg belangrijk dat kruiden geen schadelijk effect hebben op de dieren, hieraan moet nog meer aandacht worden besteed. Een ander belangrijk resultaat is dat zieke dieren beter blijven eten. Een dier dat blijft eten herstelt vaak sneller dan een dier dat niet meer eet.

Fytotherapeutica kunnen daarnaast ook bijdragen om het antibiotica gebruik terug te dringen. Wanneer de kruiden preventief toegediend worden, worden de dieren minder snel ziek waardoor er minder antibiotica nodig zijn. Antibiotica zijn dan alleen nog curatief nodig, zoals in de wet staat. Dit sluit aan bij de doelen van het ministerie van LNV die te lezen zijn in de Nationale Agenda Diergezondheid 2007-2015. Deze agenda is te vinden op de website van het ministerie van LNV.

3.2 Vervolgonderzoek

Het is van belang dat er meer onderzoek gedaan wordt, om meer informatie over de kruidenpreparaten beschikbaar te krijgen. Onderzoek kost veel geld, maar dit is in het belang van de veehouderij en de bevolking van Nederland. Door kruiden te gebruiken in plaats van antibiotica wordt ook de kans op resistentie van bacteriën verminderd, zoals bij de MRSA-bacterie. De steun van het ministerie van LNV is hierbij van groot belang.

Om onderzoek optimaal uit te voeren kunnen er wetenschappers vanuit de praktijk bij de opzet van de proeven worden betrokken. Deze wetenschappers hebben veel praktische ervaring en weten ook van de problemen die in de praktijk spelen. Deze zijn daarom een waardevolle toevoeging aan het Fyto-V project. Er moet echter vanuit één platform gewerkt worden. De afgelopen tijd is gebleken dat het platform, het Fyto-V project, onder leiding van het RIKILT goed functioneert. Het is dus van belang dat dit platform behouden blijft. Vanuit het platform moeten de diverse sectoren bij het project betrokken worden.

Een andere belangrijke tip is om te kijken naar hoe het met 'plantversterkers', de gewasbeschermingsmiddelen van natuurlijke oorsprong, is geregeld in de plantaardige sector. Hebben deze middelen invloed op de groei van planten en de uiteindelijke inhoudsstoffen van de plant? Dat is een belangrijke uitkomst voor bijvoorbeeld de gewassenteelt.

3.3 Kennisverspreiding

Tot slot is het heel erg belangrijk om de ervaringen en de resultaten van de onderzoeken bekend te maken bij verschillende doelgroepen. Deze doelgroepen zijn: veehouders, dierenartsen en opleidingsinstituten. De mogelijkheden om dit onder de aandacht te brengen zijn: door middel van het houden van een jaarlijks symposium, het gebruik van kennisnetwerk Bioconnect, het up-to-date houden van de site www.fyto-v.nl, de naamsbekendheid van Fyto-V vergroten door middel van adverteren, publicaties, kennisverspreiding op scholengemeenschappen, zowel HBO als MBO en persoonlijk contact met veehouders.

Literatuurlijst

- Asseldonk, T. van, *Botanie en inleiding fytotherapie voor dieren*. IEZ, Beek-Ubbergen, 2001.
- Asseldonk, T. van, *Inleiding Fytotherapie voor studenten diergeneeskunde*. IEZ, Beek-Ubbergen, 2003.
- Boekel, K. van, K. Smeets, "Dier, plant en gezondheid" *Toegepaste fytotherapie bij landbouwhuisdieren*. HAS Kennis Transfer, 's-Hertogenbosch, juli 2007.
- Drenth, I., M. v.d. Leuvert en L. Wagenaar, *Consumptiegedrag Galloways Millingerwaard*. IEZ, HKT, HAS Den Bosch, juni 2006.
- Grunwald, J., C. Janicke, *De Groene Apotheek*. Centrale Uitgeverij Deltas, Oosterhout, 2006.
- Halkes-Pos, S., *Fytotherapie bij dieren; verslag van het najaarssymposium van de NVF*. NVF, Nederlands Tijdschrift voor Fytotherapie, jaargang 19 december 2006/ januari 2007.
- Hedera, *Kruiden en hun geneeskrachtige werking*. 2000. 4 oktober 2007. <http://www.boudicca.de/kruiden1-nl.htm>
- *Hemelse kruiden, medicinale kruiden*. 5 oktober 2007. <http://home.planet.nl/~lind0399/medicinaallr.html>
- *Kruidengeneeskunde*. 5 oktober 2007. <http://www.kruidengeneeskunde.be>
- Kruidenvrouwtje, *Kruiden*. 5 oktober 2007. <http://www.kruidenvrouwtje.nl/kruiden/kr-MF.htm>
- Straten, N. van, *Organiseren van Evenementen*. 2006.
- Verhelst, Dr. G., *Groot handboek geneeskrachtige planten*. BVBA Mannavita, Wevelgem, België, december 2004.

Bijlage 1: Producten

De producten die beschikbaar zijn op de CD-rom:

- Adviesrapport
- Deelnemerslijst
- Draaiboek
- Foto's
- Inkomsten en uitgaven
- Kruiden posters
- Lezingenpresentaties
- Notulen gesprekken sprekers
- Notulen workshops
- Ontwerp Fytomint
- Persbericht
- Plan van Aanpak
- Presentatie betrokken partijen
- Presentatie begeleidingscommissie
- Programmaboekje
- Samenvattingen van gelezen literatuur
- Samenvattingsheets workshops
- Tips en tops
- Uitnodiging
- Workshoppresentaties

Daarnaast is op de DVD een film van de dag te vinden.

Bijlage 2: Tips en tops

Workshop	Tip	Top
Beleid	<p>Drie van de bezoekers van de workshop beleid hadden als tip dat er een deelnemerslijst toegevoegd moet worden. Verder vond één van de deelnemers dat er doorgedaan moet worden met onderzoek, dat minder wetenschappelijk mag. Tot slot was er de tip dat er contact opgenomen moet worden met bureau diergeneesmiddelen (www.cbg-meb.nl)</p>	<p>De goede organisatie was een top van twee van de bezoekers van de workshop beleid. Daarnaast vonden drie van de bezoekers de duo presentaties prettig, levendig en leuk. Één bezoeker vond de dagvoorzitter goed in zijn job. Tot slot was er een top over de overzichtelijke database en de handige hand-outs.</p>
Melkvee	<p>Één van de tips van de bezoekers van de workshop melkvee is: ervaringen wetenschappelijk bevestigd bekend maken bij doelgroepen: veehouders, dierenartsen en opleidingsinstituten. Verder werd er door twee personen gewezen op het preventieve karakter van fyto. Er was ook nog een bezoeker die de tip had dat het meer gericht op de praktische toepassing voor boeren moet zijn, de ochtend was erg theoretisch. Tot slot werd er tweemaal de tip gegeven dat er doorgedaan moet worden met onderzoek en dat kruiden onderzocht moeten worden en geen preparaten.</p>	<p>Onder de bezoekers van de workshop melkvee werden de duo presentaties viermaal als top genoemd. Verder werd de onafhankelijke voorzitter met diergeneeskundige kennis als top genoemd. Op een fyto congres vooral ook voedingsdeskundigen en orthomoleculair biologen laten deelnemen/presenteren en voldoende ruimte om te netwerken werden ook als top genoemd. Daarnaast vond één van de bezoekers van de workshop melkvee de sprekers en het feit dat ze ook bereid waren minder goede resultaten te presenteren een top. Tot slot werd de top: het was een fantastische dag en fyto is veelbelovend, gegeven.</p>

Pluimvee	<p>De tips die onder de bezoekers van de workshop pluimvee werden gegeven waren: de presentaties pluimvee, dat andere lezingen meer wetenschappelijk gemaakt moeten worden, dat er bordjes gemaakt moeten worden voor de verzameling van de mensen voor de begeleiding naar de workshop, dat er een deelnemerslijst opgestuurd moet worden en dat er wetenschappers vanuit de praktijk bij de opzet van de proeven betrokken moeten worden.</p>	<p>Drie bezoekers van de workshop pluimvee vonden de duo presentaties een top. Verder werd de goede organisatie tweemaal als top genoemd. Tot slot werd de aanwezigheid van een brede variatie aan disciplines, het goede wetenschappelijke niveau en het groot aantal kansen als top genoemd.</p>
Varkens	<p>Het bijvoegen van een deelnemerslijst werd door twee bezoekers van de workshop varkens als tip genoemd. Verder moet er minder ingewikkelde taal gebruikt worden en moet er de mogelijkheid zijn om meerdere workshops te volgen. Daarnaast werd er als tip gegeven dat duo presentaties in de vorm van een toneelstukje in het begin leuk zijn, maar snel gaan vervelen waardoor de boodschap verloren gaat. Dan was er nog de tip dat naar hoe het met 'plantversterkers' in de plantaardige sector geregeld is, gekeken moet worden. (gewasbeschermingsmiddelen van natuurlijke oorsprong). Tot slot werd een afscherming van de zaal, zodat het in- en uitlopen tijdens de presentaties niet zichtbaar is als tip gegeven.</p>	<p>Door twee bezoekers van de workshop varkens werden de duo presentaties als top gegeven, twee sprekers voor één onderwerp maken het een levendig en goed te volgen onderdeel van het symposium. De organisatie, de professionaliteit en ongedwongen opzet van het symposium, werd als top ervaren. Verder werd de hoeveelheid informatie en de goede lunch als een top gegeven. Het bij elkaar krijgen van alle partijen en een brede aanpak van het onderwerp werd ook als top gezien. Tot slot vond een bezoeker het investeren in kennis en kennisoverdracht een top.</p>

Afzender: **Fyto-V**

en **HKT**

Persbericht

November 2007

Symposium Fyto, Diergezondheid in de toekomst

De projectgroep Fyto-V houdt op 17 januari 2008 het symposium 'Fyto, Diergezondheid in de toekomst'. De dagvoorzitter is Prof. dr. Frans van Knapen. Het doel van fytopreparaten is de diergezondheid te verbeteren. HAS KennisTransfer organiseert het symposium in samenwerking met HAS Den Bosch, waar het symposium ook gehouden wordt. Het symposium start om 10.30 uur en duurt tot 16.00 uur.

Antibioticaresistente kiemen leveren gevaar op voor de volksgezondheid (mrsa-bacterie). Onderzoek naar alternatieven om dieren gezond te houden is dus noodzakelijk. Fyto kan bijdragen aan de diergezondheid en zo mogelijk aan een verminderd gebruik van antibiotica. Proeven met varkens lieten een betere groei zien bij de dieren die fytopreparaten kregen.

Gezamenlijke verantwoordelijkheid

Fyto-V is de werknaam van het project: 'Ontwikkelen van fytotherapie als middel bij het reduceren van en/of behandelen van dierziekten'. Het project is op verzoek van Bioconnect en de sector door het ministerie van LNV in het leven geroepen voor de biologische veehouderij. Doel is om werkzame kruidenpreparaten beschikbaar te krijgen. Er bestaat ook in de reguliere veehouderij belangstelling voor producten die de diergezondheid stimuleren. De website van Fyto-V (www.fyto-v.nl) geeft informatie over de beschikbare preparaten.

Programma

Het symposium is bedoeld om kennis uit te wisselen en ervaringen te delen over gebruik van fytopreparaten in de veehouderij en de mogelijkheden om zo de diergezondheid te bevorderen.

Het symposium start om 10.30 met duo-presentaties. De eerste lezing gaat over 'de praktische toepassingen van fytotherapie', de tweede lezing over 'de werking van fytopreparaten' en de derde lezing over 'beleid en wetgeving'.

Na de lunch zijn workshops gepland over melkvee, varkens, pluimvee en beleid. In de dierworkshops worden resultaten van onderzoeken met fytopreparaten besproken. In de beleidsworkshop wordt de toepassing van fytotherapie in de biologische en gangbare landbouw besproken en ingegaan op de wettelijke mogelijkheden en knelpunten daarbij. Na afloop van de workshops is er een discussie over diverse stellingen. Het symposium sluit af met een intentieverklaring en een borrel.

Aanmelding en informatie

www.symposiumfyto.punt.nl en www.fyto-v.nl.

Uitvoerders van het Fyto-V project zijn:

- Het RIKILT-Instituut voor Voedselveiligheid, onderdeel van Wageningen UR
- Het Instituut voor Etnobotanie en Zoöfarmacognosie (IEZ)
- Het bureau van de Nederlandse Vereniging voor Fytotherapie (NVF)
- De Afdeling Veterinaire Farmacologie en Toxicologie / Faculteit Diergeneeskunde
- PhytoGeniX / Faculteit Farmaceutische Wetenschappen van de Universiteit van Utrecht
- De Animal Science Group (ASG), onderdeel van Wageningen UR
- Het Louis Bolk Instituut uit Driebergen
- HAS Den Bosch en HAS Kennis Transfer (HKT)

landbouw, natuur en
voedselkwaliteit

Bioconnect

Uitnodiging Symposium

Fyto

Diergezondheid in de toekomst

Dagvoorzitter Prof. dr. F. van Knapen

17 januari 2008
HAS Den Bosch

Antibioticaresistentie bij dieren levert gevaar op voor de volksgezondheid (mrsa-bacterie). Fyto kan bijdragen aan de diergezondheid, voedselveiligheid en aan een verminderd gebruik van antibiotica.

Vers van de pers: resultaten van onderzoeken met fytopreparaten bevestigen een betere groei bij varkens.

Doel symposium

Kennis uitwisselen en ervaringen delen over fytopreparaten in de veehouderij.

Thema's

- Praktische toepassing
- Werking van fytopreparaten
- Beleid en wetgeving

Doelgroep

Het symposium is bedoeld voor dierenartsen, wetenschappers, beleidsmakers, veehouders en veevoederfabrikanten. Tijdens het symposium ontmoet u diverse deskundigen op het gebied van het beleid, de wetenschap en allereerst praktisch rondom fytotherapie. Verder vinden er workshops plaats, hier worden resultaten besproken van dieproeven met fytopreparaten bij varkens, melkvee en pluimvee. Daarnaast wordt de toepassing van fyto in de biologische en gangbare veehouderij besproken en de wettelijke mogelijkheden en knelpunten daarbij. Voor informatie: www.fyto-v.nl

Locatie

Paviljoen van HAS Den Bosch te 's-Hertogenbosch (www.hasdb.nl).

Aanmelding

Ga naar www.fyto-v.nl en stuur uw aanmelding vóór 10 december 2007 op naar: HAS Kennistransfer, t.a.v. Nienke Everts, antwoordnummer 10697, 5200 WB 's-Hertogenbosch.

Twee weken voor aanvang van het symposium ontvangt u het programmaboekje. Voor informatie over het dagprogramma: www.symposiumfyto.pun.nl.

Op 17 januari 2008 helen wij u welkom op het symposium!

De organisatie

Joop van Aalbeek, Susan Beekmans en Nienke Everts

Uitnodiging

Symposium

Fyto

Diergezondheid in de toekomst

Dagvoorzitter Prof. dr. F. van Knapen

17 januari 2008
HAS Den Bosch

landbouw, natuur en
voedselkwaliteit

Antibioticaresistentie bij dieren levert gevaar op voor de volksgezondheid (mrsa-bacterie). Fyto kan bijdragen aan de diergezondheid, voedselveiligheid en aan een verminderd gebruik van antibiotica.

Veel van de pers: resultaten van onderzoeken met fytopreparaten bevestigen een betere groei bij varkens.

Doel symposium

Kennis uitwisselen en ervaringen delen over fytopreparaten in de veehouderij.

Thema's

- Praktische toepassing
- Werking van fytopreparaten
- Beleid en wetgeving

Doelgroep

Het symposium is bedoeld voor dierenartsen, wetenschappers, beleidsmakers, veehouders en veevoederfabrikanten. Tijdens het symposium ontmoet u diverse deskundigen op het gebied van het beleid, de wetenschap en alledaagse praktijk rondom fytotherapie. Verder vinden er workshops plaats, hier worden resultaten besproken van dierproeven met fytopreparaten bij varkens, melkvee en pluimvee. Daarnaast wordt de toepassing van fyto in de biologische en gangbare veehouderij besproken en de wettelijke mogelijkheden en knelpunten daarbij. Voor informatie: www.fyto-v.nl.

Locatie

Paviljoen van HAS Den Bosch te 's-Hertogenbosch (www.hasdb.nl).

Aanmelding

Stuur uw aanmelding vóór 10 december 2007 op naar: HAS Kennistransfer, t.a.v. Nienke Everts, antwoordnummer 10887, 5200 WB 's-Hertogenbosch.

Twee weken voor aanvang van het symposium ontvangt u het programmaboekje. Voor informatie over het dagprogramma: www.symposiumfyto.pant.nl.

Op 17 januari 2008 helen wij u welkom op het symposium!

De organisatie

Jolijn van Albeek, Susan Beekmans en Nienke Everts

Programmaboekje

Symposium

Fyto
Diergezondheid in de toekomst

17 januari 2008

Welkomstwoord

Welkom op het symposium Fyto-V.

In dit programmaboekje treft u naast het programma van de dag een kaderschets voor dit symposium aan. Deze is geschreven met behulp van een rapport en een brief die door het ministerie van LNV is uitgegeven. Tot slot treft u verhelderende stukken tekst aan over wat Fyto-V is én over diergezondheid door een betere darmgezondheid.

H(uub) van Osch, T(edje) van Asseldonk, M(arc) Maas, M(aria) Groot, Jolijn van Alebeek, Susan Beekmans en Nienke Everts wensen u een gezellig en leerzaam symposium toe.

Dagprogramma

Dagvoorzitter: Prof. dr. Frans van Knapen

10.00 uur Ontvangst

10.30 uur Duo presentaties

➤ **Kruiden voor veehouders wetenschappelijk bekeken**

Sprekers: T. van Asseldonk en H. Donkers

Op de biologische varkenshouderij KIKIS worden al jaren kruiden gebruikt. De studiegroep biologische varkenshouders zette zelf een praktijkproef op. Kruiden in de voeding leken een positief effect te hebben. In de voedersector bleken al enkele preparaten bekend. In Nederland is er heel weinig kennis over fyto bekend, daarom werd via Bioconnect een project (Fyto-V) geïnitieerd.

➤ **Werking van fytopreparaten**

Sprekers: J. Fink-Gremmels en B. Halkes

Fytoproducten zijn per definitie van complexe samenstelling: de plantaardige grondstoffen bevatten vele honderden inhoudsstoffen die de plant zelf onder meer gebruikt om zich te verdedigen tegen vraat. Afhankelijk van de groei-omstandigheden zal het inhoudsstoffenpatroon van de plant ook anders zijn. Dit kan grote consequenties hebben voor de gezondheidseffecten in het dier.

Knoflook

➤ **Wet- en regelgeving**

Sprekers: M.J. Groot en C. Oude-Groeniger

De wettelijke regelingen voor gebruik van kruiden bij landbouwhuisdieren worden besproken aan de hand van voorbeelden. Er wordt ingegaan op de verschillende toepassingen (aanvullend voeder, voeradditief en diergeneesmiddel), gangbaar en biologisch en de bijbehorende regelgeving. Ten slotte worden de knelpunten en mogelijke oplossingen aangegeven.

12.30 uur Lunch en netwerken tot 13.45

14.00 uur Workshops

➤ **Melkvee** (Sprekers: J. Sol, G. Smolders en H. Hansma)
 In een onderzoek is van koeien met subklinische mastitis het kwartier met het hoogste celgetal driemaal intramammair behandeld. Er waren drie behandelingen: Oleon (gezoniseerde olijfolie), Masfrigao (een Chinees kruidenmengsel) of placebo (fysiologische zoutoplossing). De resultaten worden tijdens de workshop gepresenteerd.

Vervolgens worden de voorlopige resultaten van het Fyto-V onderzoek gepresenteerd.

Uiergezondheidsvariabelen geven onder andere een goede afspiegeling van een verbeterde weerstand. Bij deze proeven werden selenium, een kruidenextract en een commercieel verkrijgbaar kruidenmengsel toegepast.

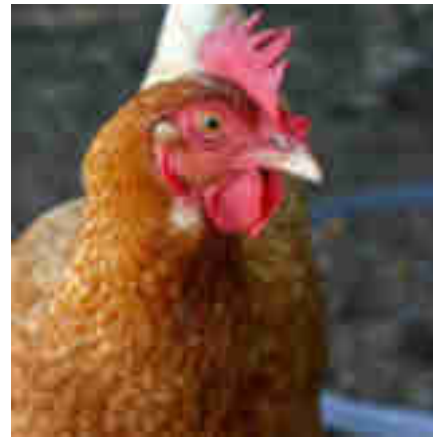
➤ **Varkens** (Sprekers: JP. Wagenaar, G. Kleijer en M. van Krimpen)
 In deze workshop worden resultaten van een onderzoek naar een preventief effect op een wormbesmetting besproken. Bij dit onderzoek zijn diverse kruiden getest bij een milde besmetting van *Ascaris suum* bij vleesvarkens.

Vervolgens wordt het Fyto-V onderzoek gepresenteerd naar enkele middelen die bij varkens zijn getest. Dit onderzoek werd uitgevoerd om te testen of de kruidenpreparaten een betere opbrengst geven en of dit samenhangt met een betere gezondheid.

➤ **Pluimvee** (Sprekers: M. Bestman, S. Lourens en I. Puls)

In deze workshop wordt er verteld over het aanbod van kruidenmiddelen voor pluimvee en de werkzaamheid ervan. Daarnaast wordt de proefopzet van pluimveeproeven binnen het Fyto-V project gepresenteerd. Tot slot worden de resultaten naar de werkzaamheid van 4 alternatieve middelen en 1 regulier middel tegen coccidiose bij biologische leghennen besproken.

➤ **Beleid** (Sprekers: J. Lambers, M. Groot en E. Baars)

De wettelijke mogelijkheden en knelpunten voor het rationeel gebruik van kruiden worden besproken in deze workshop. Hierbij wordt ingegaan op gebruik als diergeneesmiddel, additief of aanvullend voeder. Daarnaast wordt de informatie die voor de gebruiker beschikbaar is besproken. Ten slotte wordt een aanbeveling voor een alternatieve registratie uitgewerkt en toegelicht.

Mariadistel

15.00 uur	Pauze met Tips en Tops
15.20 uur	Samenvattingen workshopvoorzitters
15.30 uur	Discussie
16.00 uur	Afsluiting en borrel

Nationale Agenda Diergezondheid (2007-2015)¹

De Nationale Agenda Diergezondheid 2007-2015 is kort geleden ontwikkeld, vanuit het Ministerie LNV, samen met een breed scala aan betrokkenen. Er worden strategische doelen in omschreven voor de diergezondheidszorg in Nederland,

Binnen de diergezondheid is de preventie van dierziekten een speerpunt. Preventie is een breed begrip, van voorkomen van insleep en verspreiding van dierziekten en goede huisvesting tot het verhogen van de basale weerstand van dieren. Het is van cruciaal belang dat alle partijen zich bewust zijn van het belang van preventie. Het voorkomen van een ziekte is in alle opzichten beter dan het achteraf bestrijden van de ziekte. Dit geldt niet alleen voor de financiële kant van de zaak maar ook voor bijvoorbeeld de sociaal-maatschappelijke gevolgen van een uitbraak van een dierziekte.

Gezondheidsproblemen, kunnen door slechte voeding ontstaan.

Stress zorgt bij een dier gemakkelijk voor gedragsproblemen

Onwetendheid van de eigenaar op het gebied van diergezondheid kan tot problemen voor het dier leiden.

Dit geeft voor de sector aanleiding tot acties.

Een van die acties betreft de natuurlijke weerstand: onderzoek in de periode tot 2015 hoe de natuurlijke weerstand ingezet kan worden in het verbeteren van de gezondheid van de dieren.

¹ (www.minInv.nl/cdlpub/servlet/CDLServlet?p_file_id=22067)

Antibiotica, resistentie en Fyto-V

Op 17 december 2007 stuurde minister Verburg een brief aan de Kamer waarin ze de Kamer informeert over hoe zij het antibioticagebruik en -resistentie in de dierhouderij wil beperken. Dit is nodig omdat resistente bacteriën een gevaar zijn voor mens en dier². De Minister ziet bij de te nemen maatregelen een actieve rol voor de betrokken partijen, zoals de dierhouder, de dierenarts en de handelaren in medicijnen. Ze stelt dat de sector primair aan zet blijft, maar ze wil met de sector harde afspraken maken over doelen die gesteld worden. Tevens zal ze kritisch beoordelen of de gestelde doelen tijdig bereikt worden. Doel is te komen tot een duurzame veehouderij waar de gekozen structuur, logistiek, managementsystemen, huisvesting, voeding en selectie van dieren leiden tot gezondere en meer weerbare dieren, met een minimaal gebruik van antibiotica. Een belangrijk aspect bij deze aanpak is dat hij de dierhouder perspectief geeft op betere opbrengsten door gezondere dieren. Dit sluit aan op de Nationale Agenda Diergezondheid en ook op de zeer actuele nota Dierenwelzijn³. Onderzoek naar antibiotica gebruik en antibioticaresistentie is blijkbaar noodzakelijk om te komen tot efficiënte maatregelen. De overheid en de diverse sectoren zullen daarin gezamenlijk optrekken. In dat kader wordt ook Fyto-V genoemd. Binnen Fyto-V wordt gekeken naar de mogelijkheden van plantaardige alternatieven, onder andere als alternatief voor antibiotica. Tot slot, zo stelt de Minister van LNV in de brief aan de Kamer, gaat ze een taskforce antibioticaresistentie dierhouderij instellen, waarin naast het ministerie van LNV ook het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS), de dierhouderij en andere ketenpartijen, dierenartsen, producenten van diergeneesmiddelen en consumenten vertegenwoordigd zijn.

Het project Fyto-V heeft tot nu toe een duidelijke rol gehad in deze materie en wil die naar de toekomst toe ook zeker blijven spelen.

Resultaten, tot nu toe behaald binnen Fyto-V, worden tijdens dit symposium gepresenteerd.

²

(http://www.knmvd.nl/uri/?uri=AMGATE_7364_1_TICH_R5547975209046&xsl=AMGATE_7364_1_TICH_L1238818725)

³ www.minlnv.nl/cdlpub/servlet/CDLServlet?p_file_id=22066

7

Fyto-V in 2006/2007 en daarna

De Fyto-V projectgroep houdt zich bezig met onderzoek naar het gebruik van kruidenpreparaten, oftewel fytoproducten (plantenbereidingen met bioactieve stoffen) in diervoeding, diervoederadditieven en diergeneesmiddelen. De Fyto-V projectgroep bestaat uit experts, afkomstig uit acht instellingen. Deze worden weergegeven op pagina 9. Dr. M.Groot, van RIKILT coördineert de groep.

De resultaten van de onderzoeksactiviteiten zijn van belang voor de biologische sector. Maar ook de gangbare veehouderij toont belangstelling voor onderzoek naar biologische alternatieven voor bijvoorbeeld antibiotica.

Verleden

De Fyto-V projectgroep verrichtte in 2006/2007 onder meer de volgende activiteiten:

- Objectieve, wetenschappelijke informatie met betrekking tot de fytoproducten is verzameld en wordt gepresenteerd op de website: www.fyto-v.nl;
- Onderwijsontwikkelingen zijn geïnitieerd en ondersteund; concreet is een module over fyto voor het HAO geschreven in samenwerking met HAS Den Bosch;
- In de wetgeving rond fytoproducten zijn aspecten geïdentificeerd die transparantie en innovatie in de weg staan; tevens is een advies uitgebracht over hoe de beschreven knelpunten aan te pakken zijn;
- Voor vaak optredende klachten bij vee, die een negatieve invloed hebben op het welzijn en de productie, is gezocht naar kansrijke fytoproducten, die bijdragen aan een oplossing van deze problemen;
- Een aantal kansrijke fytoproducten, die commercieel in Nederland verkrijgbaar zijn, zijn onderworpen aan een onafhankelijke toetsing;
- Tevens werd laboratoriumonderzoek verricht naar de kwaliteit van fytoproducten.

De resultaten van deze onderzoeksactiviteiten zijn vooral van belang voor de biologische sector. Maar ook de conventionele veehouderij toont steeds meer belangstelling voor onderzoek naar mogelijke biologische alternatieven voor bijvoorbeeld antibiotica.

Toekomst

De projectgroep wil in de komende jaren de fytoproducten in de veehouderijsector professionaliseren. Doel is de kennis hierover te vergroten en te intensiveren. De doelstellingen zijn:

- Naast de biologische sector ook de gangbare sector betrekken bij onderzoek, voorlichting en onderwijsactiviteiten van Fyto-V;
- Het concept van gezondheidsbevordering bij dieren (weerbare dieren) en de multitarget aanpak verder uitwerken. Daarnaast geschikte onderzoeksmodellen te ontwerpen en toe te passen;
- Bijdragen aan het oplossen van de gesignaleerde knelpunten in de wetgeving met als doelstelling om tot een geharmoniseerde wetgeving op EU niveau te komen;
- De onderwijsactiviteiten die gestart zijn in het hoger agrarisch onderwijs naar meer niveaus uitbreiden. Dit is enerzijds naar het middelbaar agrarisch onderwijs en anderzijds naar het universitaire onderwijs (Utrecht, Wageningen);
- De onderzoeksactiviteiten uitbreiden naar de grotere groep van natuurlijke bio-actieve stoffen, die in de veehouderij gebruikt worden. Dat betekent, dat naast de klassieke kruiden, tevens de pre- en probiotica, gistproducten, paddestoelen, honingproducten en andere plantaardige producten worden bekeken;
- Opname van op natuurlijke bioactieve stoffen gebaseerde producten in de literatuuroverzichten;
- Ontwikkelen en uitvoeren van meta-analyses om de werkzaamheid en indicatiegebieden van kruiden en andere natuurlijke, bioactieve stoffen te documenteren.

Wilt u meer weten? Neem contact op via www.fyto-v.nl.

Betrokken partijen Fyto-V

Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit

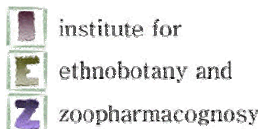
Bioconnect

Biologica

RIKILT, institute of food safety, Wageningen UR

Institute for Ethnobotany and Zoopharmacognosy (IEZ)

PhytoGeniX

Nederlandse Vereniging voor Fytotherapie (NVF)

Animal Sciences Group (ASG), Wageningen UR

Faculteit Diergeneeskunde, Universiteit Utrecht

Louis Bolk Instituut

HAS Den Bosch

HAS Kennis Transfer

Darmgezondheid

Met de juiste kruiden bereik je een betere darmgezondheid en daardoor een betere diergezondheid. Het gevolg is zowel een hogere opbrengst als een betere kwaliteit van vlees, melk en eieren. Deze producten zijn gezonder voor mensen door de betere (vetzuur)samenstelling. Dat klinkt geweldig. Maar is het ook waar?

Gezondheidsproblemen bij dieren zijn vaak gekoppeld aan een groeiachterstand. De grens tussen eetlustverbetering en gezondheidsbevordering is niet scherp te trekken. Kruiden die als voederadditieven worden gegeven behoren officieel tot geur- en smaakverbeteraars, al beïnvloeden ze de gezondheid nog op andere manieren. Aanvullende diervoeding, die weinig calorieën levert, doet dit in het algemeen via een verbeterde spijsvertering en stofwisseling. De kruiden die bij darmgezondheid betrokken zijn, hebben in onderzoek laten zien dat ze ook op andere systemen (zoals ademhaling, immuunsysteem) invloed hebben; een zogenaamde "multi-target" werking. De Multi-targetwerking maakt dat de oude volkswijsheid 'dat gezondheid en ziekte in de darm huizen' voor wetenschappers een belangrijk onderzoeksterrein vormt.

Het tijdig corrigeren van kleine verstoringen, met behulp van kruidenpreparaten in de voeding, kan voorkomen dat later in het proces veterinair medicinaal moet worden ingegrepen. In het fyto-V project ontwikkelen wetenschappers de nieuwe aanpak van de diergezondheid.

Het aanbod aan darmgezondheidsbevorderende middelen is groot geworden omdat per 1 januari 2006 antibiotica als groeibevorderaars in de gangbare veehouderij zijn verboden. Dit heeft de additievensector geprikkeld tot innovatie, die op het gebied van kruidenpreparaten gevonden is.

Middelen die "Natural growth promotors" ofwel "Pro-nutrients" heten, zijn kruidenpreparaten, fytogene stoffen, probiotica en prebiotica, enzymen, organische zuren (en zuurvormende zouten)

en weerstandsverhogende voedingsbestanddelen. De grens tussen deze productgroepen is niet altijd scherp. Fytoproducten zijn in bijna alle groepen terug te vinden.

Fytoproducten zijn vaak kruidenpreparaten, dat wil zeggen: gemaakt van kruiden, maar ze kunnen ook gemaakt worden van algen, wieren, korstmossen, gisten, paddenstoelen en boomwortels.

Is fyto homeopathie?

Nee, de homeopathie heeft een andere filosofie bij de toepassing van middelen. Namelijk dat genezing van een ziekte plaatsvindt met een lage dosering van middelen die in hoge dosis dezelfde symptomen oproepen als de ziekte laat zien. Homeopathica worden van planten, maar ook van dieren, metalen en mineralen gemaakt. Bij de bereiding worden er verschillende verdunningsstappen gemaakt, die een bijdrage aan de werking van deze middelen te leveren. Kruidenpreparaten daarentegen worden, net als chemische middelen, ingezet vanwege de werkzame stoffen.

Is fyto chemie?

Bij chemische middelen gaat het om een enkelvoudige stof, bijvoorbeeld ascorbinezuur (vitamine C) of acetylsalicylzuur (aspirine). Maar deze middelen zijn vaak oorspronkelijk uit planten geïsoleerd, zoals morfine uit de papaver. Er wordt wel eens gesproken van fytogene producten zoals carvacrol, een antibiotisch werkzame stof uit oregano. Die stof kan uit een plant geïsoleerd zijn ofwel chemisch geproduceerd; in beide gevallen is het 'chemie'. Fytoproducten zijn, net als voedingsmiddelen, complex van samenstelling; ze bevatten veel verschillende stoffen.

Is fyto voeding?

Als we het over voedingsmiddelen hebben, gaat het meestal om de energiewaarde en daarnaast om essentiële voedingsstoffen zoals vitamines en mineralen. Fytoproducten zijn misschien niet nodig om te overleven, maar zijn wel nuttig om periodes van stress beter te doorstaan. Zij bevatten verschillende stoffen die in verschillende mate voor verschillende mensen en dieren van belang zijn, voor bijvoorbeeld de weerstand. Ze worden niet gebruikt vanwege de voedingswaarde.

Geurige kruiden; specerijen zoals anijs, kaneel en kruidnagel?

Dat zijn ook fytoproducten, maar ze worden specerijen genoemd omdat ze voor de geur en smaak worden toegevoegd. Meestal hebben ze daarnaast meerdere effecten zoals antibiotisch, ontstekingsremmend en hoeststillend. Er zijn echter meer fytoproducten, waaronder ook werkzame kruidenpreparaten zonder geur.

Er zijn veel verschillende fytoproducten mogelijk met heel verschillende effecten. Het ene product, zelfs van dezelfde plant, is het andere niet.

Calendula

Probiotica zijn voedingssupplementen die uit levende micro-organismen bestaan, bijvoorbeeld melkzuurbacteriën of biergist. Ze worden toegediend om het natuurlijk evenwicht in de spijsverteringsflora van mens of dier te herstellen of ondersteunen. Dit kan gezondheidswinst opleveren die zich vertaalt in een betere groei.

Prebiotica zijn stoffen die de groei van de darmflora gunstig beïnvloeden terwijl deze stoffen door het dier zelf niet worden opgenomen. Dit kunnen koolhydraten zoals inuline zijn, die vaak aangeboden worden in een vorm van cichoreiwortel (een fytoproduct). Verschillende kruiden, zoals knoflook en kaneel, hebben de eigenschap de gewenste darmbacteriën te ontzien, terwijl ze tegen de ongewenste bacteriën veel actiever zijn. Daarom is een prebiotisch effect een van de mogelijke werkingsmechanismen van kruidenpreparaten.

Organische zuren die voor betere vertering aan het voer worden toegevoegd zijn bijvoorbeeld mierenzuur, citroenzuur en langketenvetzuren. Vaak worden deze toegevoegd als zout aan het voer. Ze verlagen de pH in de maag, maken het voer smakelijker en langer houdbaar. Appelazijn en wijnazijn zijn zowel organische zuren als kruidenproducten.

Enzymen zijn eiwitten die als katalysator werken, ze zorgen voor een omzetting en worden daarbij zelf niet verbruikt. Het gaat hier om zetmeel-, vet- en eiwitsplitsende enzymen die in de darm worden gemaakt om voedsel te verteren. Enzymen worden meestal als chemisch zuiver product toegevoegd. Kruidenpreparaten van papaya en ananas bevatten eiwitsplitsende enzymen.

Weerstandsbevorderende stoffen zijn stoffen die bijvoorbeeld door verbetering van de darmflora een betere weerstand geven tegen ziekte. Genoemd worden vaak specifieke koolhydraten zoals *beta*-glucanen uit gist of paddenstoelen en MOS (Mannose OligoSacchariden) uit gedroogde gistcelwanden. Voor de wet horen gedroogde algen, gisten en paddenstoelen ook tot de kruidenpreparaten. Er zijn verschillende kruiden die het afweersysteem beïnvloeden doordat ze deze, maar ook andere actieve stoffen bevatten.

Zie voor meer informatie:

www.fyto-v.nl onder Educatie: Module Dier, plant en gezondheid.

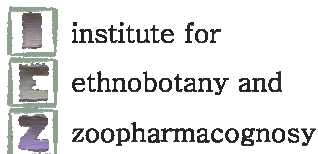
Notities

Notities

Notities

Fyto-V project:

Kruiden voor de veehouders, wetenschappelijk bekeken

Tedje van Asseldonk

www.etnobotanie.nl

Hans Donkers

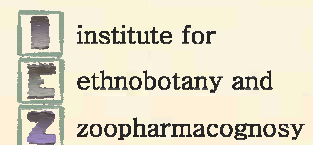
www.kikis.nl

Kruiden? Graag! Maar hoe?

WINTER 2004-2005

- Kruidengebruik op KIKIS
- Fytotherapie/kruiden voorkeurstherapie biologisch
- Cursus fyto voor biologische varkenshouders
- Zelf proberen: kruiden door het voer

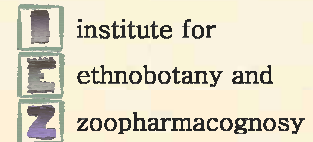

Kruiden in de kraamstal

zomer 2005

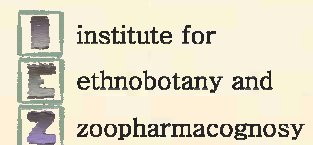
- Speendiarree al opgelost
- Kruiden goedkoop, acceptatie goed
- Minder uitval biggen in kruidengroep
- Veehouders verwezen naar voerleveranciers

Na de kraamstalproef

Eind 2005:

- Verbod op antibiotica in veevoer
- Veel "kruiden"(?) in gangbare veehouderij
- Wat werkt goed? wat is nog biologisch?
- Weinig kennis in de sector
- Innovatie gewenst
- Bioconnect → fyto-v project

Verschillend & toch samenwerken?

Veehouderij

← → **Wetenschap**

Werkzaamheid
Betaalbaarheid

← →

Herhaalbaarheid
Werkzaamheid

Dubbeltjes omdraaien ← →

Elke keer anders

← →

Kostbaar proefmodel

Elke keer hetzelfde

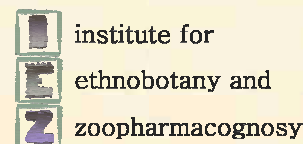
Onverwachte problemen

Gelijkvormigheid

Ontwikkelen van
praktijk (management)

← →

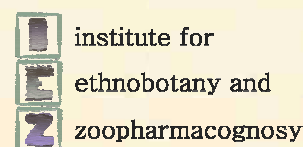
Toetsing van de middelen
literatuur/model/praktijk

Fyto-V groep

1 jaar, beperkt budget

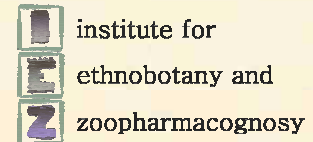
- Van A (probleem) naar B (oplossing)
- Geen nieuwe wielen uitvinden
- Productontwikkeling in sector laten
- Realiseerbaarheid in de praktijk
- Reguliere/geaccepteerde onderzoeksmethodiek
- Nieuwe strategieën (multitarget aanpak; gezondheids<)

Start Fyto-V: stand van zaken

- Gezondheidsproblemen varkens, melkvee, pluimvee
- Welke kruidenmiddelen zijn er al voor ontwikkeld?
- Werken die middelen goed (onderbouwing);
bruikbaarheid (wat betreft werk/kosten);
stabiliteit cq betrouwbaarheid/veiligheid (kwaliteit)

Veel veelbelovende preparaten

- meer dan 100 bestaande fytopreparaten
- meer dan 200 klinische studies (www.fyto-v.nl)
- onderbouwing: gebruik bij mens of traditie
- studies vaak niet in wetenschapstijdschriften
- samenstelling niet altijd bekend (additievenwet)
- wetgeving bevordert ontwikkeling en transparantie niet
- claims niet of omfloerst gemaakt (eetlust/groei...)

